

Munkáskultúra — nemzeti kultúra

A „100%” ötvenedik évfordulóján rendezett tudományos emlékülésről

Darászfészekbe nyúl — aki a 100 % történetét kutatja. Kimondva, kimondatlanul ez a felfogás terjedt el az elmúlt évtizedekben az irodalom- és sajtótörténet művelői körében. A Kun Béla-féle „vonalat” képviselte — mondták az ötvenes évek elején, amikor Kun Béla még tabu volt. Avantgardista irányt követett — állították a vulgárisan értelmezett realizmus hívei. Szektás elfogultsággal írt a húszas évek magyar irodalmáról — legyintettek az objektívizmus hirdetői. Személyeskedése odáig ment, hogy igaztalanul támadta Kassákot és konstruktivista elveket valló folyóiratát, a *Munkát* — hangoztatták mások.

S a hivatalos politika? A felszabadulást követő újjáépítés lendületében, majd a két munkáspárt egyesülése után nem lett volna taktikus a múlt testvérharcait feleleveníteni, hiszen közismert, hogy a KMP irányvonalát érvényre juttató 100% és a szociáldemokrata párt jobboldali vezetői között valóban állandóak voltak a konfliktusok.

A 100% neve, munkája — hosszú éveken át fel sem merült kulturális életünkben, vagy ha igen, abban sem volt köszönet. 1955 tavaszán például így emlékezik meg róla Horváth Márton, a kor egyik vezető kultúrpolitikusa:

„... A szigorú illegális körülményei között a párt figyelme nem terjedt és nem terjedhetett ki annyira a művészeti és irodalmi élet területére, ahogy ez szükséges lett volna. Ha kézbe vesszük a pártnak a húszas évek végén és a harmincas évek elején megjelent legális folyóiratait, a *Társadalmi Szemlét* s még inkább a 100%-ot, óriási különbséget tapasztalunk a magas színvonalú politikai és gazdasági elemző cikkek és az irodalmi közlemények között. A 100% irodalmi rovatában — eltekintve néhány szovjet cikktől — eluralkodott a weimari hatás, a proletkult, a formabontó anarchizmus, a hagyományokkal és a nemzeti formával szakító szektásság ...”¹

A „frontáttörés” azzal kezdődött, hogy a Magyar Munkásmozgalmi Intézet 1955. május 27-én megrendezte a 100% szavalókórus és a 100% folyóirat szerkesztői és terjesztői találkozóját, a lap megszüntetésének negyedszázados évfordulója alkalmából. A találkozóan Réti László, az intézet igazgatója méltatta a 100% kulturális szerepét; felszólaltak a szerkesztők: Tamás Aladár és Gergely Sándor s a volt munkatársak; egy alkalmi szavalókórus előadta az egykori 100%-kórus legsikeresebb számait.² A találkozót követően megjelent Tamás Aladár írása, amely felidézte a 100% és köre történetét. „Egy hősi

¹ Idézi RÉTI László: *100%*. = Népszabadság 1957. aug. 15; 192. sz. 8.

² L. [LUKÁCS Imre] l. i. beszámolója: *Huszonöt év után*. = Művelt Nép 1955. jún. 5.; 23. sz. 3.

kor megnyilvánulását” látta benne, amely, úgymond, „maga is hozzájárult, hogy a kor hősi legyen”.³

A 100% politikai rehabilitációját Réti Lászlónak a párt központi lapjában megjelent cikke végezte el; vitába szállt a felszabadulás előtti szocialista hagyományainkat lebecsülő nézetekkel, s kijelölte a lap azóta is érvényes helyét párttörténetünk felszabadulás előtti fejezetében.⁴ Az elvi alapvetésű értékelést jól kiegészítették Tamás Aladár további visszaemlékezései, amelyek nem sokkal ezután láttak napvilágot irodalmi lapjainkban.⁵

A 100% első tudományos igényű feldolgozását Erki Edit vállalta az MTA Irodalomtörténeti Intézete által megjelentetett *Irodalom—Szocializmus* c. sorozat első tanulmánykötetében. Nem a folyóirat egészét kívánta bemutatni, feladatának azt tekintette, hogy a „Horthy-Magyarországon kialakuló kommunista eszmeiségű irodalom fejlődési folyamatában jelölje ki a 100% által képviselt esztétikai elveknek és a 100% írógárda művészi gyakorlatának a helyét.”⁶ Ezzel a szűkítéssel azonban nem kívánta az általános összefüggések bemutatását megkerülni. Tanulmányának közel a fele foglalkozik a párt egykori kulturális politikájával, s azzal a mozgalommal, mindenekelőtt a 100% szerkesztői által vezetett szavalókórusok tevékenységével, amely egyben a folyóirat eszmei-ideológiai nevelőmunkája természetes közegének bizonyult, s magát a terjesztést is elvégezte. — Tanulmányának második részében Erki impozáns filológiai apparátussal mutatja be a 100% lapjain érvényre jutó kétféle esztétikai elképzelést a szocialista művészet útjairól. Az egyik az avantgarde formakincseit felhasználva kívánta megvalósítani ezt a művészetet, a másik puritán módon, a realizmus jelszavával, lemondva a XX. századi fejlődés formai újításairól. Erki úgy látta, hogy a „100% irodalmi alkotásaira és kritikáira nem az izmusok uralma jellemző, hanem az a törekvés, amely az izmusok leküzdése útján a realizmus felé vezet.”⁷

A tanulmány nem kerülte meg az ún. „kényes” kérdéseket sem, mindenekelőtt a szektásság megnyilvánulásait. Ám ugyanakkor kimutatta, hogy azok nem a szerkesztő, illetve szerkesztők egyéni „túlzásai”, hanem szerves következményei a KMP egykori irányvonalának. Végső soron ez az oka annak, „hogy a 100% körül dolgozó kommunisták nem az összefogást, hanem az elzárkózást hirdették, s nem keresték a szövetségest sem a polgári radikális irányzatok képviselőiben, sem a polgári demokratikus programmal szerveződő «népi» csoportokkal.”⁸

Az *Irodalom—Szocializmus* c. sorozat jelentette meg 1964-ben azt a dokumentumkötetet is, mely minden eddiginél teljesebben mutatta be a 100% munkáját.⁹ Ez a körülmény jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a kötet bevezetőjében Szabolcsi Miklós, a sorozat szerkesztője felvethesse a 100% szellemi örökségének viszonyát jelenkori kultúránkhoz:

³ TAMÁS Aladár: *A 100%-ról.* = *Természet és Társadalom* 1956. 1. sz. 34–36.

⁴ L. 1. jegyz.

⁵ TAMÁS Aladár: *A 100% előtt.* = *Kortárs* 1958. 8. sz. 260–266. — Uő: *Az első szám.* = *Élet és Irodalom* 1961. aug. 19.; 33. sz. 2. — Uő: *Világirodalom a 100% folyóiratban.* = *Nagyvilág* 1961. 11. sz. 1727–1731.

⁶ ERKI Edit: *A 100%.* = *Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből.* Szerk. Szabolcsi Miklós és Illés László. Bp. 1962. 239–278.

⁷ I. m. 265.

⁸ I. m. 274.

⁹ TAMÁS Aladár: *A 100%. A KMP legális folyóirata 1927–1930.* (Mell. Botka Ferenc: 100% repertórium.) Bp. 1964. 519 1., 6 t.

„A magyar irodalom, — írja — a magyar kultúrpolitika vállalja a 100% hősies éveinek minden szép hagyományát, — minden jó kezdeményét, minden eredményét. Vállalja a kommunista eszmeiségért való harcot, a magyar nép sorsáért érzett felelősséget, a világ szocialista kultúrájába való bekapcsolódását, — s tanul hibáiból is. A bizalmatlanság, a túlélezés veszélyeire figyel fel: ügyel a kommunistákkal szövetséges erők körének szélesítésére, a forradalmi s a népért hű szellemi értékek gondos számbavételére.”¹⁰

E dokumentumkötet nemcsak azért jelentős, mert az irodalomtörténeti bevezetésen és a szerkesztő személyes hangvételű visszaemlékezésein kívül terjedelmes válogatást nyújtott a folyóirat közleményeiből (a közzétett anyag közel egyharmadát), hanem, mert első ízben adott képet a 100% egészéről. Ez a szempont különösen a válogatás arányaiban jutott kifejezésre. A költemények, elbeszélések, kritikák mellett a kötet nagyobbik részét a munkáskultúrára, a munkásmozgalom elvi és gyakorlati kérdéseire, a nemzetközi politika eseményeire, kommentáraitra, a Szovjetunió ismertetésére, s végül a marxizmus-leninizmus elvi, elméleti problémáira vonatkozó írások alkották. A bemutatás teljességét szolgálta a mellékletként közzétett repertórium is, amely a három évfolyam valamennyi közleményét regisztrálta.

Bár a kötet — akadémiai kiadványként — eléggé kis példányszámban jelent meg, sajtóvisszhangja mégis számottevő volt.¹¹ A 100% léte, jelentősége bevonult a szakmai közutadatba; ugyanakkor azonban nem készített további kutatásokra.¹² Űn. utóéletet sem bomlott ki a maga teljességében. 1967-ben, megindulásának negyvenedik évfordulóján csupán a *Népszabadság* adott helyet méltatásának.¹³ Két évvel később, 1969. január 30-án az Irodalmi Színpad állított össze emlékestet szépirodalmi anyagából, de ez sem maradt hosszabban műsoron.

Ne szépítsük: a 100% nem alakult át olyan termékeny, hagyományteremtő erővé, mint például testvér lapja, a romániai *Korunk*. Nemcsak azért, mert irodalmi anyaga viszonylag szegényes, hanem, mert egyéb, ideológiai és elméleti írásainak sem akadtak elemzői, s a szélesebb közvélemény egy részében pedig még mindig az egykor osztott sebek, szellemi csaták roszhírú emléke élt.

Pedig megindult egy másik folyamat is, amelyet múltunk, szocialista kultúránk objektívebb megismerésének igénye mozgatott. Legalábbis erre mutat Tamás Aladár visszaemlékezéseinek (*A 100% története*, 1974) és életrajzi regényének (*Akkoriban szüntelenül fűjt a szél*, 1976) újrakiadása, s az a széles visszhang, amelyet kulturális életünkben a lap megjelenésének ötvenedik évfordulója kiváltott.

Nemcsak a napilapok és folyóiratok közöltek megemlékezéseket, cikkeket, interjúkat a 100%-ról¹⁴; aug. 10-i adásában a tv is műsorára tűzött egy 50

¹⁰ Id. mű. 8.;

¹¹ A kötet recenziói: ILLÉS László. = *Népszabadság* 1964. máj. 23.; 119. sz. 9., ANTAL Gábor. = *Magyar Nemzet* 1964. máj. 24.; 120. sz. 11., FÖLDEÁK János. = *Népszava* 1964. máj. 24.; 120. sz. 7., LÁNYI Kamilla. = *Könyvtáros* 1964. 7. sz. 434., PÓR György. = *Tiszatáj* 1964. 10. sz. 8., AGÁRDI Ferenc. = *Társadalmi Szemle* 1964. 11. sz. 112–118., BORBÉLY Sándor. = *Alföld* 1964. 12. sz. 1137–1139., ILLÉS László. = *Irodalomtörténeti Közlemények* 1965. 1. sz. 118–119., CSEHI Gyula. = *Korunk* 1966. 12. sz. 1782–1788.

¹² Csupán két, kisebb terjedelmű írás jelent meg a következő évek során: GERGELY Sándor: *A 100% és a Korunk*. = G. S.: *Hallgatás közben*. Bp. 1965. 101–104., BORI Imre: *A 100%*. = B. I.: *A szecessziótól a dadáig*. Újvidék 1969. 263–264.

¹³ ERKI Edit: *A 100%*. = *Népszabadság* 1967. aug. 15.; 191. sz. 4–5.

¹⁴ BOTKA Ferenc: *Egy 50 évvel ezelőtti kommunista folyóirat*. = *Élet és Tudomány* Kalendariuma 1977. 131–138.; MARKOVITS Györgyi: *A 100%. Előzmények, perek*. = *Magyar-*

perces dokumentumfilmet, amely az ország legszélesebb nyilvánossága előtt idézte fel az egykori szerkesztővel, terjesztőkkel és a szavalókórusok részvevőivel a 100%-mozgalom történetét.

Az évfordulóra a magyar tudományosság is reagált. Az Akadémiai Kiadó újra megjelentette az 1964-ben közzétett dokumentumkötetet; az MSZMP Párttörténeti Intézete, az MTA Irodalomtudományi Intézete és a Petőfi Irodalmi Múzeum közös rendezésében 1977. szeptember 26-án tudományos emlékülés tisztelgett a 100% immár történelmi jelentőségű munkája előtt, első ízben teremtve alkalmat arra, hogy a különböző társadalomtudományok képviselői többféle irányból közelítsék meg a folyóiratban felvetett kérdéseket.

Az emlékülés Vass Henrik, a Párttörténeti Intézet igazgatója nyitotta meg, aláhúzva a teljességnek azt az igényét, amely a 100% közléspolitikájában megnyilvánult, s amely széles spektrumban vonultatta fel a munkásmozgalom és a kor aktuális kérdéseit. Méltatta azt a meg nem alkuvást, amely a marxizmus következetes alkalmazásának szándékában jutott kifejezésre, s a szerkesztésnek azt a konspirációs készségét, amely lehetővé tette a lap három évig tartó legális megjelenését. Szót ejtett az utolsó másfél évfolyam kultúrpolitikai szűkkeblűségéről is, de azt történetileg meghatározottnak ítélte.

A vitaindító előadást Illés László, az Irodalomtudományi Intézet tudományos főmunkatársa tartotta. Bevezetőjében vázolta azokat a stratégiai és taktikai elgondolásokat, amelyeket a Komintern 1928-ban tartott VI., és a KMP két évvel később megrendezett II. kongresszusa fogalmazott meg, s amelyek a szocialista forradalom kivívását állították a pártmunka középpontjába. A 100% koncepcióját, irányvonalát ezek a direktívák határozták meg, bár az előadó szerint, erre a húszas évek végén még nem ért meg az idő.

Az előadás első része a 100% által megtestesített laptípus mibenlétét körvonalazta s felvázolta nemzetközi párhuzamait. A Moszkvában megjelenő *Vesztnyik Inosztrannoj Lityeraturi*, a német *Linkskurve*, az amerikai *New Masses*, a francia nyelvű *Monde*, a romániai *Korunk* és a New York-i *Új Előre* valamennyien a munkásság kulturális mozgalmának megteremtésén fáradoztak, egy sajátos forradalmi osztálykultúra birtokbavételén, amelyben sajátos fegyvert láttak az elkövetkezendő döntő küzdelemhez. Testvérlapjaihoz hasonlóan a 100% sem csupán publikációs fórumnak tekintette magát — közleményeivel tömegmozgalmat kívánt befolyásolni; kiélezte az ellentéteket az opportunistákkal működő kulturális és politikai szervezetekkel, hogy azok fényében ébresszen rá a forradalmi ideológia igazára. A lap sokszínű tematikáját felvonultatva Illés László meggyőzően bizonyította, hogy a 100% végső soron kora felsőfokú marxista oktatási intézményének a szerepét töltötte be, az illegalitás nehéz viszonyai között.

Az előadás második része a 100%-al mint „irodalmi és művészeti szemlével” foglalkozott, amely következetes marxista irányvonalával egyszerre jelentett

ország 1977. 31. sz. 27.; TAMÁS Aladár: *A 100% és a világirodalom.* = Nagyvilág 1977. 8. sz. 1219–1223.; BARLÁNÉ K. NAGY Magda: *A 100% ötven év távlatából.* = Társadalmi Szemle 1977. 7–8. sz. 137–141.; [E. FEHÉR Pál] E. F. P.: *A 100% fél évszázada. Beszélgetés Tamás Aladárral.* = Népszabadság 1977. aug. 14.; 191. sz. 9.; TAMÁS Aladár: *A 100% — fél évszázad alatt.* = Népszava 1977. aug. 14.; 191. sz. 8–9.;

A magyar progresszió dokumentuma. Közreadja: TASI József. = Kritika 1977. 9. sz. 3. [A magyar írók beadványa 1930-ból, Tamás Aladár szabadonbocsátása érdekében.];

FARKAS László: „*Hetze über die Presse.*” = Budapester Rundschau 1977. aug. 15.; 33. sz. 10.; ERKI Edit: *100%.* = Élet és Irodalom 1977. aug. 20.; 34. sz. 7.

nyitottságot és szektás bezárkózást. Nyitottsága elsősorban a progresszív (szovjet, német, észak- és latin-amerikai, valamint távolkeleti) világirodalom felé érvényesült. Ennek fordításai és kommentárjai — a maguk töredékessége ellenére — jól kirajzolták a proletárirodalom egykori esztétikai frontjait. Középpontjában a német expresszionizmusnak az az ága áll, amely eljutott a közvetlen politikai állásfoglalásig és találkozott a proletkult agitatív lírájával. Egy más irányzatban viszont az ún. új tárgyiaság jutott érvényre, amely az irodalmon kívül az építőművészetben is megnyilvánult, s az érzelmi lobogáson túllépve, a pontos részletábrázolást és a konstruktív formákat állította előtérbe.

Az előadás rámutatott, hogy ezzel egyidőben a *100%* lapjain hangot kaptak azok az ellenérzések is, amelyek elvetették az avantgarde formákat; azokban csupán a szétbomló polgári társadalom termékét látták — mint például Gergely Sándor —, s az irodalomtól, művészettől direkt politikai mondanivalót és közérthető formát követeltek. Ezzel szemben megtaláljuk a *100%* lapjain a realizmus fogalmának korszerű megközelítését is. Az avantgarde formák szocialista átfunkcionálásának programját, amely voltaképpen csak a hatvanas években nyert polgárjogot.

Illés László ezen a ponton korrigálja azokat a korábbi avantgarde-ellenes nézeteket, amelyek a szocialista művészet realizmus felé tartó fejlődésvonalának lényegét az „izmusok” „meghaladásában”, „maradványainak leküzdésében” stb. látták. A *100%* irodalmi és művészi örökségében ilyenformán felfedi azokat a hagyományokat, amelyeket napjaink szocialista esztétikájának előképei közt tarthatunk nyilván.

Az előadás a továbbiakban a *100%*-nak a korabeli magyar irodalomhoz való viszonyát taglalta. E kérdéskör alaptételeit a lap *Új valóság — régi irodalom* c. beköszöntője fogalmazta meg, amelyet többek feltételezése szerint Lukács György írt. A cikk az irodalom és a valóság kapcsolatából indul ki, és meggyőzően érvel a művészet osztálymeghatározottsága mellett. A helyes premisszákból azonban a beköszöntő, de különösen a későbbi cikkek és tanulmányok túlfeszített következtetéseket vontak le. A *100%* kritikai írásaira az átmeneti jelenségek, a vívódás, az útkeresés iránti érzéketlenség jellemző; az elemzés helyett a legtöbbször a közelharc módszerei kerülnek bennük előtérbe. Ez tapasztalható a progresszív folyóiratok: a *Nyugat*, a *Századunk*, az *Együtt*, a *Láthatár* és a *Munka*, de az egyes írók megítélésében is. Így például Móricz Zsigmond esetében, akit a lap ugyan nagy művésznek mond, de politikai megnyilatkozásait sommásan árulásnak minősíti.

A követelményeknek ez a maximális megfeszítése jut kifejezésre a proletárirónak abban az elvont eszményében is, amely a lap különféle állásfoglalásai-ból áll össze, s amely a művészetet a propaganda és agitáció szintjére emeli. Ez a felfogás érhető tetten a *100%* tradíció-értelmezésében is. A Gorkijjal, Nexövel, Jack Londonnal stb. foglalkozó írások azt hangsúlyozzák, ami ezeket az alkotókat az akkori proletárirodalom normáitól elválasztja, és nem azt, ami történelmileg összeköti. Állítását Illés Gergelyre hivatkozva támasztja alá, aki szerint a munkásság minden kultúrmegnyilvánulásában csak saját tapasztalataira támaszkodhat; a munkásság csak önmaga szabadíthatja fel magát.

E nézetek gyökerét, amelyek túlnyomórészt az utolsó másfél évfolyamban kaptak hangot, az előadó a stratégiai célkitűzés rövidre zárásában, a szövetségi politika szűkösségében látta. John Reed ismert riportkönyvének azt a

részletét idézi, amely az egykori pétervári őrt álló katona szavaival fejezi ki — szinte programként — a lap 1930. júniusi számában a közreadók felfogását: Csak két osztály létezik!... Avagy a kritika nyelvére lefordítva: nem lehet elhajolni a munkásirodalomtól (mint például a 100% szerint Kassák Lajos) úgy, hogy valaki egyben ne csapódjon a polgári irodalomhoz.

A szektásság megnyilvánulásait bírálva azonban Illés nem esik az ellenkező végletbe. Nem kívánja pl. Kassák Lajos egykori álláspontját igazolni, aki — mint ismeretes — a szocialista szellemiségű irodalmat szembeállította a „pártirodalommal”, s a művészi tevékenységet függetleníteni kívánta a politikai szférától. Az előadó szerint a szocialista irodalomról vallott mindkét koncepció korrekcióra szorult — feloldásukat, a „tertium datur”-t napjaink irodalompolitikája valósította meg: az irodalom társadalmi és osztály meghatározottsága mellett természetesen teret adva a kísérletezés szabadságának és a művészet autonómiájának.

Előadása befejezésében Illés a 100% tartalmának többrétűségére hívta fel a figyelmet. E differenciáltság még az utolsó, ún. nyíltisakos évfolyamban is fellelhető, amely pedig közismerten a radikalizálódást, a bezárkózást, a békéltető irányok elleni éles harcot jelentette. Az „álbaloldalt” támadó és a szociálfasizmus jelenségét emlegető írások ui. sajátos „ellenpontozással” jelentek meg: Molnár Erik elmélyült, objektív hangvételű cikkei társaságában; az anarchizmus, a blanquizmus, a soreli szindikalizmus, a guesdizmus, a francia februári forradalom stb. elemzése végső soron mind a tömegmozgalom fontosságát, a demokrácia lehetőségeinek a felhasználását, összegezve: a differenciált ideológiai és politikai munka alkalmazását szorgalmazták. Molnár Erik e tanulmányai, az előadó szerint, differenciált érvelésükkel ellensúlyozták a nyíltisakos politikát.

A folyóirat többrétű szemléletének szükségességét hangoztatta az első korreferátum szerzője, Lackó Miklós történész is, aki *A 100% és a kor szellemi áramlatai* címmel tartott előadást. Szerinte a 100% nem tekinthető egységes koncepciójú folyóiratnak, története két szakaszra oszlik, s a kettő közti választóvonal 1929 tavaszával húzható meg. A második, ún. nyíltisakos szakaszt, amely voltaképpen a Lukács György által megfogalmazott Blum-tézisek elvetése után készült, s a KMP új irányvonalát képviseli, történelmileg elhibázottnak tartja.

Az 1927 nyara és 1929 tavasza közötti időszakot viszont ezzel szemben kivételes jelentőségűnek látja, mert ebben az időszakban a 100% az egyetlen olyan magyar nyelvű kommunista folyóirat, amely tág teret adott az ideológiai és kulturális kérdéseknek, s Lukács Györgyön és Révai Józsefen kívül munkatársának mondhatta a párt szinte valamennyi kiemelkedő ideológusát.

Egy folyóirat, így a 100% történelmi értékét, szerepét, az határozza meg: milyen mértékben tudta kiválasztani közléspolitikájában a kor fő problémáit és hogyan fogalmazta meg azokat. A 100% első két évfolyama ezt az értékelő és orientáló feladatot, Lackó szerint, a legmagasabb szinten oldotta meg.

E két évfolyam egyik alapvető érdeme, hogy differenciált és mélyen elemző láttelepet adott a húszas évek konszolidálódó Magyarországnak hivatalos ideológiai irányzatairól, többek között a Klebelsberg Kunó által kifejtett neoneacionalizmusról. A 100% szemléi találóan mutattak rá, hogy a restauráció eszmeáramlatai akarva-akaratlan magukon viselik a forradalmak nyomát. Ha szóban és csak taktikai megfontolásokból is, de az uralkodó osztályok nem térhettek ki a forradalmak által felvetett gazdasági és szociális kérdések

elől, — azok látszatzmeggoldásával igyekeztek rendezni az állam és társadalom új kapcsolatát. Felülről, reformok segítségével, Szekfü Gyula szavaival: államforradalom útján törekedtek stabilizálni a társadalom korábbi, forradalmak előtti szerkezetét. E folyamat együtt járt a nagyburzsoázia megerősödésével, amely a hatalomban elfoglalt új helyzetében nyíltan elfordult 1848 eszméitől, s természetes lépésként egyre közelebb került az új konstellációban ugyancsak előrelépő nagybirtokossághoz, annak neobarokk feudális ideológiájához.

A korreferátum kimutatta, hogy a 100% érzékenyen reagált az oppozícióban lévő új, ideológiai irányzatokra is, mindenekelőtt a népi mozgalomra, amely mögött az ellenforradalmi rendszerből kiábrándult két réteg, illetve osztály állt: az értelmiség és a parasztság. Képletesen szólva: e szellemi mozgalomban a város kiábrándultjai nyújtottak kezét a falu kisemmizettjeinek — egy kapitalizmustól mentes Kelet-Európát hirdelve. A 100% cikkei nem egyszer mutattak rá e harmadikutas program utópisztikus jellegére, s arra, hogy a kiutat csak a munkásosztállyal karöltve, annak vezetésével lehet megtalálni.

A neoliberalizmussal és polgári radikalizmussal szemben a folyóirat kevésbé volt megértő. Különösen Jászi Oszkár bírálatában volt szélsőséges. Nagyobb erőt tulajdonított neki, mint amivel valójában rendelkezett, s nem látta: ideológiájának mily sok eleme konvergál a marxizmussal. A szociáldemokráciát a 100% 1928 közepéig nem támadta. Csupán Lasalle és Mehring munkásságával kapcsolatban hangsúlyozta a forradalmi marxizmus álláspontját.

A korreferátum következő része a magyar polgári fejlődésnek azt a történelmi problematikáját foglalta össze, amely egyben a magyar irodalom fejlődésvonalának egykori felfogását is meghatározta. Eszerint 1848 tragikus ellentmondásokkal terhes. Vezetői a nemzetivel szemben háttérbe szorították a forradalom szociális oldalát. 1867 kompromisszumával a régi értelemben vett népforradalom végleg lekerült a napirendről, még a századforduló polgári radikális mozgalmi is az osztálykompromisszum keretei közé szorultak. S 1919 után még a *Nyugat* és a *Huszdik Század* által produkált eredmények is veszendővé váltak. A kompromisszum vonala e felfogás szerint a magyar irodalomban is végigvonul Gyulai Páltól Babits Mihályon át Kassák Lajosig, háttérbe szorítva a Petöfi és Ady képviselte népforradalmat. Ezért tekinti a 100% Ady költészetének marxista interpretálását a kor és a forradalmi irodalom egyik központi kérdésének. Adyról írt cikkei ezért indítanak harcot a költő konzervatív kisajátítása ellen, s a népi mozgalom kapcsán éppen a fiatal értelmiség Ady képével kapcsolatban fejtik ki — mintegy a politika és az irodalom közti transzmisszió — a munkásosztály vezette forradalmi fejlődés egyetlen lehetséges megoldását.

Lackó szerint a 100% ideológiai arculatának kialakításában az eddigieknél sokkal nagyobb jelentőséget kell tulajdonítanunk Lukács Györgynek. Eddig úgy tudtuk, hogy csak néhány tanulmánya jelent meg a lapban. Bertalan László szociológus és Révai Gábor fiatal filozófus kísérletet tett arra, hogy azonosítsa Lukács írásait a 100% néhány álnévvvel jegyzett tanulmányával. Lackó kutatásai alátámasztották Bertalan László és Révai Gábor feltételezéseit. Ma már egészen bizonyosnak vehető, hogy a már ismert Plehanov- és Tolsztoj-cikkek, a Kodolányi regényeiről írt kritika és az Ady kisajátítása ellen tiltakozó *Két kísértet kézfogása egy sír felett* c. vitairaton kívül kb. tíz további cikk szerzője is Lukács György. Ilyenek pl. a Németh Lajos, Schönstein Sándor, Tamás Aladár és Kelemen László neve alatt közzétett *Centrali-*

záció, decentralizáció és romantika (1. évf. 5. sz.), *Lassalle* (2. évf. 1. sz.), *A Danton-legenda* (2. évf. 2. sz.), *Molnár Ferenc* (2. évf. 4. sz.).¹⁵

A felsoroltak, és az *Új Márciusban* névtelenül megjelent további tanulmányok, cikkek kitöltik Lukács alkotó munkásságában azt az 1926 és 1930 közötti hiátust, amelyre eddig nem tudtunk magyarázatot adni, s egyben meggyőzően cáfolják azokat a nézeteket, amelyek szerint Lukácsnak a magyar kultúrához való kötöttségei esetlegesek voltak.

Előadása befejezésében Lackó rámutatott arra, hogy e tanulmányok elemzései végső soron Lukácsnak a harmincas években kifejtett realizmuselméletével is kapcsolatba hozhatók, szemléltetően bizonyítva annak ideológiai alapozását; valamint azt, hogy egyes elemei pl. a művészi tükrözésről (szemben Kassák elementáris realizmusával), vagy a regényről, mint a totalitást kifejező műfajról (szemben a vers és a novella véletlenszerű momentumaival) — már ekkor fogalmazódtak.

A 100% további tanulmányozása ilyenformán nemcsak a történész, hanem az esztétika kutatói számára is értékes felfedezéseket tartogat.

A következő korreferátumok a 100% történetének egy-egy kisebb részkerészt világitották meg. K. Nagy Magda a folyóirat és a munkásság kulturális mozgalma közti összefüggésekről beszélt. Felvázolta a 100% helyét a húszas évek második felének folyóiratai között, párhuzamot vonva a *Nyugat*, a *Láthatár*, a *Korunk* és a *Literatura* kultúrafelfogásával. A szellem válságát hirdetőkkel szemben a 100% a munkásság új kultúrájának a távlatait villantotta fel. E munkája egyrészt a meglévő polgári kultúra bírálatából, másrészt az új kultúra építéséből, gyakorlatából állt. Itt az előadó nemcsak a szavalókórusok ismert művészi munkájáról beszélt, hanem az ahhoz kapcsolódó politikai-ideológiai képzésről.

Maróthy János a 100% zenei vonatkozásait foglalta össze. Méltatta a húszas évek szocialista avantgarde-jának azt az igényét, hogy beépüljön a tömegmozgalomba. E törekvések célja a tömegélmény megteremtése volt, amelyen keresztül, úgymond a kapitalista társadalom fogyasztói tömege a világ irányításából részt vállaló egyének közösségévé válhat. A magyar munkás-kultúrmozgalom társadalmi mértékben kívánta felhasználni e kultúrépítő törekvéseket, amelybe nemcsak a szavalókórusokat kapcsolta be, hanem az éneket és a modern zenét is. Maróthy részletesen szólt Szabó Ferenc munkásságáról, akinek egy-egy szerzeményét a 100% is közölte (pl. Erich Mühsam *Riadó* c. versének megzenésítését), s aki mint kórusvezető mindig arra törekedett, hogy a kórusok repertoárjában a mozgalmi dalok mellett a nagyobb formák is helyet kapjanak.

Botka Ferenc a 100% és a szovjet irodalom kapcsolatát elemezte. Rámutatott arra az úttörő szerepre, amelyet a folyóirat a szovjet irodalom magyar-

¹⁵ A *Centralizáció, decentralizáció és romantika* c. tanulmány egyébként szemléltetően bizonyítja: milyen „naprakész” tájékozottsággal reagált a Külföldi Bizottság a magyarországi ideológiai élet jelenségeire. A tanulmány előzményei ui. a kurzus reprezentatív folyóiratában, a 100%-kal egy időben indult Magyar Szemleben jelentek meg. L. BERNÁT István: *Decentralizáció*. = Magyar Szemle 1927. 1. köt. 5–11., WEIS István: *Központosítás — szétpontosítás*. Uo. 1927. 1. köt. 121–128.

A 100% első két évfolyama a továbbiakban is figyelemmel kísérte a Magyar Szemle tartalmát. Erről tanúskodik a Németh Lajos nevével aláírt: Kornfeld Móric báró cikkről (1. évf. 3. sz.) c. vitairás is, amely a Magyar Szemle következő cikkeire reagál: KORNFIELD Móric: *A túlnépesedés problémái*. 1927. 1. köt. 25–32., BERNÁT István: *A túlnépesedés kérdéséhez*. 1927. 1. köt. 193–195.

országi terjesztésében játszott, s arra, hogy a szovjet írók fordításai és a róluk írt kritikák, cikkek valójában a Szovjetunió megismertetését szolgálták. Ugyanakkor azonban felhívta a figyelmet arra az esztétikai „hozadékra” is, amit a bemutatott és értelmezett művek jelentettek a hazai szocialista irodalom tartalmi és formai normáinak a kialakításában. A korábbi előadásokhoz kapcsolódva ő is aláhúzta, hogy a 100% nem tekinthető egynemű folyóiratnak, továbbá, hogy a jövőben az eddiginél nagyobb mértékben kell feltárnunk a közlemények szerzőségét, hogy ennek ismeretében jobban differenciálni tudjuk a lap írói gárdáját. Eddig csak visszaemlékezésekből tudjuk, hogy pl. a berlini emigráció — Gábor Andor, Komját Aladár — is eljuttatta írásait a bécsi szerkesztőségnek, de magukat az írásokat még nem sikerült azonosítani. Mikrofilológiai adalékként idéz Lukács György egy hozzá intézett leveléből, amelyben az közli, hogy pl. a vitaindító előadásban is idézett Móricz Zsigmond-cikket Gábor Andor írta.¹⁶

Az utolsó korreferátumot Vadas József tartotta, *A kor vizuális kérdései és a 100%* címmel. E kapcsolatáról már a folyóirat nagyvonalúan megkomponált címlapja (Molnár Farkas munkája) is beszédesen vall. A képzőművészet fogalmát a 100% korszerűen, a maga teljességében értelmezte, beleértve a képző- és iparművészet mellett az építőművészetet is. Ennek ellenére a lap közlésrendjében némi ellentmondás tapasztalható a képzőművészeti irodalom és a szorosán vett képzőművészeti anyag között. Az irodalom ugyanis túlnyomórészt mászázadi vagy legalábbis „konzervatívnak” tekinthető életművekkel foglalkozik (l. az Honoré Daumier-ről, Goya-ról, illetve Heinrich Zilleről, Käthe Kollwitzról írt méltatásokat), s viszonylag kevés a modern törekvések kommentárja, mint pl. Uitz Béla magyarázatai saját műveihez, a *Ludditákhoz*. Ennek okát Vadas abban látja, hogy az ismertetett portrék, életművek nemcsak művészi mibenlétük, hanem ideológiai tartalmuk miatt is fontosak lehetnek a lap összeállítói számára, lehetőséget adva a művészet társadalmi, illetve osztálymeghatározottságának demonstrálására.

A 100% legjelentősebb művészi hozadékának a lapban közölt műveket: metszeteket, építészeti terveket (Dési Huber István, Sugár Andor, Molnár Farkas alkotásait) tartja, amelyek az avantgardizmusból az új-realizmusba való átmenetet példázzák. S hogy ez nemcsak a közlésrend véletlene, hanem koncepció is, azt a modern művészetet ismertető kritikák is bizonyítják; így többek között Molnár Farkas cikkei, amelyek Moholy Nagy László és Kazimir Malevics művészetét elemzik. Malevics *Tárgytalan világ* c. könyvének bírálata, mint cseppben a tenger, tükrözi az előbb említett koncepciót: a konstruktivizmus által birtokba vett formakincset, Molnár szerint, az új művészetnek alkalmaznia kell a gyakorlatban, pl. az ipari formatervezésben. A konstruktiviz-

¹⁶ A levél szövege a következő:

Budapest, 1963. január 9.

Kedves Botka elvtárs!

Ami a 100%-ot általában illeti, az álnevek soha nem jelentettek ott egy szerzőt. A konspiráció érdekében ugyanazon álnevet igen különböző szerzőknél alkalmaztuk ... az én emlékezetem szerint a Móricz Zsigmond és Gergely Sándor cikkeket Gábor Andor írta, legalábbis pontosan emlékszem, hogy ő kapott megírásukra megbízást. A Kodolányi-cikket és a „Két kísértet”-cikket emlékezetem szerint én írtam. Nagyon lehetséges, hogy a Plechanov-és Tolsztoj-cikkeket szintén én írtam, de emlékezetem itt cserbenhagy.

Kommunista üdvözléssel

Lukács György.

mus másfajta, az ábrázoló-művészetben történő ideológiai felhasználásáról szól Uitz Béla is a *Ludditákhoz* fűzött megjegyzéseiben.

Előadása végén Vadas József sajnálattal konstatálja Derkovics Gyula műveinek hiányát a lapban, akinek művészete pedig a legeklektásabban példázhatta volna az avantgarde világának szocialista átfunkcionálását. E hiány magyarázatát abban látja, hogy Derkovics éppen 1927 és 1930 között volt a legszorosabb kapcsolatban a KMP-vel, s távolmaradását feltehetően az illegális szempontjai tették szükségessé.

A tudományos előadások elhangzása után a 100% egykori terjesztői, a folyóirat által szervezett szavalókórusok részvevői kaptak szót. Szinte valamennyien, így Molnár János, Práth Károly is, hiányolták, hogy a lap kulturpolitikai tevékenysége mellett egy előadás sem foglalkozott érdemben a 100% politikai és mozgalmi vonatkozásaival. Hozzászólásaik, visszaemlékezéseik ezt kívánták megvilágítani.

Számosan kifogásolták az előadások szemléletét, amelyek, úgymond, anakronisztikusan: mai politikánk szemszögéből értékelték, s gyakorlatilag a népfront eszméit kérték számon a 100% összeállítóitól. Holott a Tanácsköztársaság veresége után, az illegális pártmunkában a széles tömegekre támaszkodó szövetségi politika gondolata még fel sem merült. S nemcsak a KMP magatartása miatt, hanem azért is, mert például a szociáldemokrata párt mereven elzárkózott a kommunistákkal való együttműködés elől. Többen megemlégték, hogy a 100% és a Kassák közti konfliktus mögött egyszerűen Kassák szovjet- és kommunistaellenessége állt. Pákozdy Ferenc másrészt elmondta, hogy a proletárforradalmi stratégia keretén belül a hazai kommunisták feladatuknak tartották a munkás-paraszt szövetség ápolását is. A 100% például 1928 tavaszán elküldte tudósítóját, Gereblyés Lászlót a szegedi földmunkás kongresszusra, s Gergely Sándor megrázó riportot készített a szabolcsi szegényparasztság életéről (*Vákáncsosok földjén*). Székely Lajos számos cikket írt a hazai és nemzetközi agrárválságról, s munkaközösséget szervezett a parasztkérdés tanulmányozására, amelynek Pákozdy is tagja volt.

A felszólalók másik része: Andrásffy Gyula, Kovács István, Ambrus József a 100% terjesztésének és egykori hatásának az emlékeit elevenítették fel. Elmondták, hogy a folyóiratot nemcsak a szavalókórusokban árusították, hanem a munkásság kulturális egyesületeiben és a szakszervezetekben is. A lap ára az egykori kereseti viszonyokhoz képest elég magas volt: 80 fillér. Ezért egy-egy számot többen vásároltak meg; cikkeik közösen olvasták fel s utána megbeszélték.

Berecz Béla felhívta a figyelmet, milyen sokat jelentett a 100% legalitása. Illegális röplapot nem olvashatott volna fel nyilvánosan, a folyóirat cikkeivel viszont ezt megtehetette; holott az anyaga „illegális” értékű volt. Ambrus József emlékeztetett arra, hogy a 100%-ot a szakszervezeti könyvtárak is előfizették, sőt évfolyamaikat idővel be is köttették. Legalitásuk folytán azok még a negyvenes években is hozzáférhetőek voltak; mint ahogy a szavalókórusokban betanult versek is tovább éltek a harmincas-negyvenes évek kulturális rendezvényein.

A visszaemlékezők sorát Tamás Aladár zárta. Kijelentette, nem érzi magát hivatva arra, hogy a 100%-ot értékelje s kijelölje helyét az egykori munkásmozgalomban; nem kíván hozzászólni az elhangzott előadásokhoz sem. Csúpan konstatálja, még mindig nem indult meg a kutatómunka annak érdekében, hogy tisztán lássuk a 100%-mozgalmat. Maga a lap ugyanis csak része

volt ennek. Lényegében különbözött a többi kommunista folyóirattól, amelyeket Magyarországon állítottak össze. A 100% közleményeinek törzsanyagát a KMP Külföldi Bizottsága adta. A megjelentetés körülményeinek a megteremtése viszont a hazai szerkesztőre hárult. Ennek következtében nagy volt a hatásköre, de kötelezettsége is; úgy látta, a lap szerepét csak úgy tudja ellátni, ha mögé, háttéréül széles politikai bázist, mozgalmat szervez. A folyóirat és a mozgalom kölcsönösen hatott egymásra; erősítette, támogatta egymást.

Felhívta a figyelmet arra is, hogy nem nyertek többoldalú és teljességre törő megvilágítást a lapnak a szociáldemokráciával és a polgári radikális körökkel való kapcsolatai. Elmondta, hogy a kontaktushányért a másik oldal is felelős, hiszen, úgymond, nem volt olyan csoportosulás Magyarországon, amely leült volna a 100% összeállítóival az asztalhoz. A szociáldemokrata párt vezetői elhatárolták magukat mindennemű forradalmi megmozdulástól. Így például az Alkoholelleses Munkás Szövetség szociáldemokrata vezetői már akkor betiltották az általa szervezett szavalókórust, amikor a 100%-nak még híre-hamva sem volt. (A későbbiekben egyébként ez a csoport vált a 100%-szavalókórus magjává.) Emlékeztetett arra, hogy a folyóirat első két évfolyama nem támadta a szociáldemokrata pártot. Ennek ellenére a lap 6. számának megjelenése után eljárás indult ellene és Gereblyés László ellen, kizárási javaslattal. (Választott bírójuk, Madzsar József ekkor még megvédte őket.) Addig amíg nem alakult ki csoportszerűen a *Munka* köre, s nem tűzte ki célul, hogy a kommunista mozgalomtól elidegenítse a munkásokat, a 100% őket sem támadta. S ugyanez áll kisebb mértékben a polgári radikálisokra is. Az elvi ellentétek azonban nem zárták ki azt, hogy e csoportokon belül ne keressenek egyéni szövetségeseket. Így sikerült megnyerni például Keér Dezsőt, az Országos Ifjúsági Bizottság titkárát, majd Székely Béla gyermekpszichológust, aki átjött a *Munka* köréből a 100% munkatársának.

Befejezésül Tamás Aladár ismételtén aláhúzta a 100%-mozgalom történetének súlyát, fontosságát. Irodalmi mozgalomnak látszik, de a munkások ezreit tömörítette maga köré, s ez számokkal is jól illusztrálható. A húszas évek végén a szakszervezetek összlétszáma 80 ezer volt Magyarországon; ezen belül a különböző kulturális szövetségek 1927-ben 10 ezer tagot számláltak. S 1930-ra — Tamás visszaemlékezése szerint — ezek túlnyomó többsége a 100% hatása alatt állt.

* * *

Az MSZMP Párttörténeti Intézete, az MTA Irodalomtudományi Intézete és a Petőfi Irodalmi Múzeum által szervezett emlékülés a 100%-kutatások jelentős állomásaként értékelhető¹⁷; még akkor is, ha tematikája s az egész tanácskozás időbeosztása némi hiányérzetet keltett. Az egymásra zsúfolódó korreferátumok és hozzászólások miatt ugyanis nem alakulhatott ki a felvetett kérdésekről olyan széles körű vita, mint pl. egy évvel korábban a *Korunk* ötvenedik évfordulóján rendezett konferencián. A sok értékes gondolatot felvető előadás párhuzamosan futott egymás mellett, helyenként egymástól kissé füg-

¹⁷ A konferencia sajtóviesszhangja: KÖVES RÓZSA: 100%. = Magyar Nemzet 1977. okt. 2.; 232. sz. 11.

getlenül is, s nem adódott alkalom a nézetek ütköztetésére, pedig arra számos téma kínált lehetőséget.¹⁸

Az időhiánnyal és a tematikai arányokkal függött össze a tanácskozásnak az a vonatkozása is, amelyet az elhangzott hozzászólásokra, visszaemlékezésekre reagálva Vass Henrik „akusztikai zavar”-ként jellemzett. Az előadó megbetegedése miatt ugyanis elmaradt az emlékülés egyik nagy érdeklődéssel várt korreferátuma, amely a 100% és a korabeli munkásmozgalom viszonyát lett volna hivatva megvilágítani. A 100%-mozgalom volt részvevői így joggal hiányolhatták e kapcsolatok bemutatását, és spontán visszaemlékezéseikben igyekeztek azt pótolni.

Szabolcsi Miklós akadémikus az ülés elnöki zárszavában a fenti „akusztikai zavar” egy másik vonatkozására is kitért. Arra ugyanis, hogy számos visszaemlékező elismerte ugyan a tudományos előadások színvonalát, értékét, de nem értett egyet azok kritikai szellemével, s érvelése alátámasztásául ismételt a 100%-mozgalom történelmi szerepére hivatkozott. Kimondva-kimondatlanul szembeállítva a mozgalomtörténeti és az ideológiai megközelítés szempontjait. Szocialista hagyományaink feltárásában és értékelésében, mondta Szabolcsi, nem lehet e szempontokat szembeállítani. Napjaink tudományának kötelessége szembenézni múltunk minden jelenségével, így a 100%-mozgalom történetével is, mégha az helyenként ellentmondásos is. A folyóiratban érvényre jutó szövetségi politikát, az ideológiai harc minden egyes kérdését elmélyült elemző munkával kell megvizsgálnunk, hogy tisztán álljon előttünk a mozgalom és a magyar társadalom egészének viszonya — a maga konkrétságában és történeti meghatározottságában. Értékeléseinket, hagyományápolásunkat a vizsgálat teljességének az igényével kell elvégeznünk.

A megismerés és értékelés Szabolcsi Miklós által megfogalmazott mércéjéhez viszonyítva is meg kell állapítanunk, hogy a 100%-emlékülés előadásai sok tekintetben előrelépést jelentettek a korábbiakhoz képest.

Mindenekelőtt azzal, hogy minden eddiginél határozottabban húzták alá: a 100% azon baloldali-kommunista folyóiratok sorába tartozik, amelyeket összefoglalóan a „világnézeti szemle” kifejezéssel jellemezhetünk. Alcímeik önmeghatározásaik, mint pl. a 100%-é is, megtévesztőek, hiszen közlésrendjük meghatározó motívuma nem közvetlenül művészi vagy irodalmi, hanem ideológiai. Valamennyien a marxista gondolat propagálását tartották fő feladatuknak; az általuk közölt irodalom és művészet ebben a vonatkozásban alárendelt szerepet játszott, s csupán egyike volt azoknak a szféráknak, amelyben a marxizmus filozófiai és politikai alapkonceptiója kifejthető. E lapok tartalma ilyenformán rendkívül sokrétű, az emberi tudás szinte valamennyi területét felöleli.

Mindez komplex megközelítést igényel, s ez az igény kifejezésre is jutott a konferencia tematikájának összeállításában, amely minden eddiginél szélesebb szemhatárral tekintette át a lap tartalmát, kísérletet téve a 100% ideológiai arculatának a felvázolására.

Ez a szándék egyben összefonódott a 100% hagyományainak, örökségének kritikai elsajátításával is, kiemelve a ma is érvényes értékeket, s elhatárolva magát mindattól, ami történelmileg túlhaladott. Különösen fontos volt e tekintetben Lackó Miklós előadása, amely a feladatot az ideológiai és politikai

¹⁸ A konferencián elhangzott előadások publikációi: VADAS József: *Egzakt forma, ideológiai tartalom.* — Élet és Irodalom 1977. okt. 1.; 40. sz. 12.

BOTKA FERENC: *A 100% és a szovjet irodalom.* — Napjaink 1977. 11. sz. 6–7.

szférában végezte el, de Illés László vitaindítója is, amely figyelmét elsősorban a művészi és irodalmi jelenségekre összpontosította. Ki kell emelni mind az ő, mind pedig Maróthy János és Vadas József előadásaiban azt a törekvést, hogy rehabilitálják a lap első két évfolyamában érvényre jutó korszerű művészetfelfogást, amely voltaképpen mai szocialista művészetünk egyik korai előképeinek tekinthető.

A 100%-emlékülés mérlege azonban nemcsak a közvetlen eredmények felsorolásával vonható meg. A tanácskozás egyik legfontosabb hozadéka, hogy ráirányította a figyelmet a laptörténet eddig még feltáratlan kérdéseire.

A hiányok, a tennivalók között ismételten a komplexitásra kell visszatérnünk. A konferencia egyes részeredményei ellenére ugyanis a 100% általános megközelítése még mindig erősen művészet-centrikus volt. Csak jelzészerű utalások hívták fel pl. a figyelmet Molnár Erik gondolatgazdag tanulmányaira, amelyek véleményünk szerint, nemcsak szerzőjük ideológiai fejlődésének kiemelkedő állomásai, hanem a hazai marxista gondolkodás történetének is alapfontosságú dokumentumai. De rajta kívül sorolhatnánk tovább a lap ideológiai tartalmának olyan részleteit: filozófiai, pedagógiai, pszichológiai, gazdaságtani stb. tárgyú cikkeket, tanulmányokat — köztük Agárdi Ferenc, Sándor Pál, Schönmann László, Schönstein Sándor, Székely Lajos és mások írásait —, amelyek változó színvonalúak ugyan, de nélkülözhetetlenek a 100%, a korszak megismeréséhez, megítéléséhez.

A tárgyszerű és sokoldalú tudományos megközelítés további előfeltétele, hogy a 100% által megtestesített laptípus mibenlétét is tovább árnyaljuk. Nem elégedhetünk meg azzal, hogy besoroljuk a „világnézeti szemlék” kategóriájába. A többi folyóirattal, így pl. a *Korunkkal* való azonosságai mellett az eddiginél nagyobb figyelemmel kell lennünk egyedi, megkülönböztető sajátosságaira is. Ezek részben a megjelenés külső (pl. cenzúrális) körülményeitől függttek, de még inkább a közreadó személyétől, illetve testületétől. A *Korunk* — mint ismeretes — elsősorban egyéni vállalkozás volt, amely történetének egy jelentős szakaszában bírta ugyan a kommunista párt támogatását, de eléggé közvetett módon; alapjában véve az értelmiséghez szólt, túlnyomórészt a tudomány és a világnézet közegeiben jelenítve meg a kor fő kérdéseit. A 100% ezzel szemben nem tekinthető egyéni vállalkozásnak, közvetlen és direkt kapcsolatait voltak a pártvezetéssel. Profilja ugyan szintén ideológiai, de ennek ellenére nem csak és nem is elsősorban az értelmiséghez szólt, hanem a munkásmozgalom szélesebb rétegeihez. S mint ahogy a kortársak visszaemlékezéseiből kiderült, ellátta a sokat emlegetett „kollektív szervezés” feladatát is. (Ilyen szempontból közeli párhuzamának tekinthető a csehszlovákiai *Az Út* (1931–1937), illetve a Jugoszláviában megjelent *Híd* (1934–1941), bár mindkettőjük arculata számos eltérést is tartalmaz a 100%-hoz képest.)

A közvetlen pártirányítás, s ezzel összefüggésben a lap korabeli mozgalmi szerepe rendkívül bonyolult és szerteágazó kérdéseket vet fel. Egyrészt egészen tág összefüggésekben felveti a párt egykori stratégiai és taktikai irányvonalának a kérdéskörét, amelyben — mint az emlékülés vitaindítója hangsúlyozta — a Komintern VI., és a KMP II. kongresszusa változást idézett elő. Felveti továbbá azt — a 100% történetével már szorosabban összefüggő — problémát: hogyan, milyen módon hatott mindez a 100% profiljának a kialakulására, hogyan, milyen szinten fogalmazta meg az válaszait — az adott irányvonal (irányvonalak) keretén belül — a kor fő kérdéseire. S végül: ezzel

szoros összefüggésben: hogyan, milyen módon hatott e tartalom olvasóira, illetve a korabeli munkásmozgalomra, másképpen fogalmazva: milyen hatásokkal végezte el kitűzött társadalmi feladatát.

Mindhárom kérdés alapvető jelentőségű, de folyóirattörténetről lévén szó, úgy érezzük, a további kutatásoknak elsősorban a lap tartalmi feltárásán kell fáradozniuk. Fontos ugyanis a 100% szellemi arculatát kialakító pártirányvonal ismerete, de ebben a vonatkozásban az csak premisszaként jöhet számításba. Ugyanígy lényeges momentum annak a megítélése, hogyan hatott a lap a korabeli kulturális mozgalomra. Ennek feldolgozása azonban elsősorban párttörténeti feladat. A középpontba állított tartalmi feldolgozáson viszont ugyanúgy „műcentrikusan” kell eljárunk, mint az egyes művészi alkotások elemzésénél. Nemcsak azért, mert a folyóiratszerkesztés, bizonyos értelemben, szintén alkotás, hanem azért is, mert a folyóirat tartalmának egy része, az időtálló mag, ugyanúgy tovább él, nemzedékről-nemzedékre hatva, mint a művészi vagy szépirodalmi alkotások.

A 100% eddigi kutatóinak többsége, de különösen Tamás Aladár a 100% pártirányítását úgy jelenítette meg, mintha az valamilyen abszolút egynemű, szinte uniformizáló, az egyéniséget teljesen elfedő folyamat lett volna. A jövőben el kell kerülnünk e személytelen szemléletet. A párt politikáját mindig személyek valósították meg — a 100%-ban is ez történt. Az a feladat tehát, hogy megvizsgáljuk: a párt adott irányvonalán belül hogyan, milyen módon, kinek az írásaiiban, milyen megfogalmazásban, milyen hangsúlyeltolódással vagy megközelítésbeli különbséggel nyertek megvilágítást a lapban a korabeli politika s az ideológia egyes részletkérdései.

E differenciált szemléletmód alkalmazásának egyik legfőbb akadály, hogy a 100% álneves közleményeinek feloldására még nem történtek átfogó kísérletek. Pedig ez a munka — bármennyire nehéz is, hiszen csak mikrofilológiai módszerrel végezhető el — elkerülhetetlen. Hogy a lap álnevek által egybe mosott jellegének feloldása milyen lehetőségeket rejt magában, azt a Lukács György által írt cikkek kiemelése is szemléltetően bizonyítja. S a sort itt is folytathatnánk Bolgár Elekkel, Kun Bélával, Lándor Bélával, Rácz Bélával, Révai Józseffel, s az írókkal: Balázs Bélával, Gábor Andorral, Komját Aladárval, Lengyel Józseffel és másokkal. E filológiai aprómunka, amelyhez a kortársak — mindenekelőtt az egykori szerkesztő — nagyon sok segítséget adhatnak, lehet, hogy helyenként kényes, hiszen a szektás és téves cikkeket is megírta valaki; ám nélküle nem rajzolható meg a 100% hiteles története, de a húszas évek magyar marxista gondolkodása sem.

S ebben a kíváncsiságban, higyjük el, nem az utókor „kíváncsisága” vagy „szenzációéhsége” bujkál, hanem az a törekvés hogy a 100% három évfolyamát a maga sokszínűségében tudjuk felidézni, érzékelve a különböző nézetek egymásnak feszülését és harcát, hogy meg tudjuk különböztetni a személyes indulatokat az elvi állásfoglalásoktól, s hogy az utóbbiak között differenciáltan láthassuk: mi az átlagos vagy kiemelkedő, s hogy végül ennek birtokában vállalni és propagálni tudjuk mindazt, ami időtálló, ami napjainkig ható hagyomány.

A *Mi a teendő* c. klasszikus művében Lenin hosszan foglalkozik a munkás-sajtó és a szocialista eszmék propagálásának kérdéseivel. Meggyőzően fejti ki, hogy a szocializmus nem lehet *csak* a munkásosztály ügye. A szocialista tudatnak a társadalom *valamennyi* osztályának, rétegének az ismeretére kell támaszkodnia; a munkásosztálynak rendszeres kapcsolatot kell teremtenie a

társadalom egészével, „el kell mennie a lakosság valamennyi osztályához”,¹⁹ „élen kell járnia minden általános demokratikus kérdés feltevésében, kiélezésében és megoldásában.”²⁰ Lenin a munkássajtóban látja e feladat megoldásának egyik legfőbb lehetőségét. Hiszen a sajtó eljuthat minden réteghez; segítségével a mozgalom lehetőséget kap arra, hogy a marxizmus eszméit kora konkrét viszonyaira alkalmazza, s ezáltal a gyakorlati politika közegében bizonyítsa fölényét, demokratizmusát a többi politikai párttal, irányzattal szemben.

Amikor a 100% történelmi teljesítményét mérlegre tesszük, Lenin e ma is érvényes koncepciójához viszonyítunk.

Mint bevezetőnkben jeleztük, a 100%-kutatások korábbi szakaszában a folyóirat történetét barát és ellenség eléggé szélsőségesen ítélte meg. Az elhangzott vélemények — ki-ki a maga partikuláris igazát védve — eléggé sarkítottan nyertek megfogalmazást. A folyóirat megjelenésének ötvenedik évfordulója meghozta azt a távlatot, amelyből objektíven, a maga sokoldalú viszonylataiban szemlélhetjük a 100% három évfolyamát. Rajtunk áll, milyen mélységig tudunk behatolni ebbe az örökségbe, milyen módon sajátítjuk el értékeit. Nem elég csak a „nemeket” kimondani, meg kell fogalmazni az „igeneiket” is; felfedve ebben a relációban is mindazt, ami továbbvisz, ami összeköt.

Hogy az egykori munkáskultúra maradandó hagyományai is teljes értékűen integrálódjanak, új, a lenini normák alapján épülő nemzeti kultúránkba.

FERENC BOTKA

Culture ouvrière — culture nationale. Sur la session scientifique commémorative à l'occasion du cinquantième anniversaire de la revue 100%

„Revue de littérature et d'art” — c'était le sous-titre précautionneux de la revue à Budapest de 1927 à 1930, qui était en vérité le forum idéologique du Parti Communiste de Hongrie contraint à mener alors une vie souterraine. C'est à ce fait que son titre étrange — 100% — faisait allusion, en indiquant que les articles de la revue représentent un marxisme de cent pour cent, vis-à-vis des autres tendances de la pensée socialiste.

L'élaboration de cette revue qui passe aujourd'hui pour une rareté bibliographique, a commencé déjà plus tôt. En 1964, la Maison d'Édition de l'Académie a publié, dans un volume de documents, les mémoires du rédacteur Aladár Tamás et un choix des communications les plus caractéristiques de la revue.

En septembre 1977, pour l'anniversaire de la parution du premier numéro de la revue, une session scientifique a été organisée par l'Institut d'Études Littéraires de l'Académie des Sciences de la Hongrie, par l'Institut d'Histoire du Parti Socialiste Ouvrier Hongrois et par le Musée Littéraire Petőfi.

C'est à la base du matériel de cette conférence que l'étude cherche à récapituler les problèmes et les tâches des recherches se rapportant à la revue 100%.

La conférence a désigné la place de 100% dans la littérature périodique hongroise de gauche, et elle a indiqué ses parallèles internationaux (*Die Linkskurve, New Masses, Monde*). Les participants étaient d'accord à constater que les volumes de 100% ne sont pas d'une conception identique. D'après leur opinion, les deux premiers volumes sont plus précieux, parce qu'ils ont donné un tableau objectif et multilatéral sur les mouvements spirituels de l'époque et qu'ils ont interprété l'art socialiste dans une conception large et moderne, en utilisant l'apport précieux de l'avant-garde.

¹⁹ V. I. LENIN: *Mi a teendő?* Bp. 1968. 120.

²⁰ Uo. 122.

D'après l'auteur de l'étude, les recherches se rapportant à la revue 100% étaient jusqu'à présent concentrées à la littérature et à l'art, et elles n'accordaient pas l'attention convenable à l'analyse des rapports idéologiques de la revue. La tâche ultérieure de l'historique de la presse consiste à résoudre les pseudonymes de la revue, et à faire voir d'une manière nuancée les intentions qui ont pris la parole dans ses colonnes.

D'après lui, les traditions socialistes ne peuvent s'amalgamer avec la culture nouvelle hongroise qu'après avoir subi une sélection: nous devons séparer les valeurs véritables — p. ex. les écrits de György Lukács — des conceptions que le temps a surpassées.